

«I fjellets steinørkener finnes et besynderlig marked, hvor en kan bytte livets hvirvel mot en salighet uten grense.»

(Milarepa, Tibets store yogi og poet, 1032- 1135)

Fjellet er sansemessig noe av det største vi kan oppleve. Melkeveiens uendelighet kan vi jordens bundne sjeler kun spørrende betrakte, i undring over avstander bortenfor det fattbare. Havet dekker mer enn hovedparten av vår klode, men seilerens blikk kan i hver stund bare gripe tre, fire distanseminutter rundt om, av en stadig unnflyende horisont. Fjellets dimensjoner er på en og samme gang overveldende og fattbare. Vi kan direkte erfare dets størrelse gjennom å ferdes i det.

Da stiller fjellet krav til oss, på kroppslige ferdigheter, innøvde prosedyrer og rutiner, på erfaring og dømmekraft. Kommer vi til kort, kan fjellet irettesette oss nokså brutalt. Dette vet vi alle.

Men fjellet er også symbolet for det opphøyede, det solide, sterke, det som er hevet opp i et høyere plan og rager over hverdagens lavland. Å ferdes i fjellet er å konkret forholde seg til alt hva fjellet symboliserer. Også dette er krevende, på det indre planet. I møtet med fjellet røper vi oss: vårt selvbilde, våre ambisjoner, vår innstilling til det som er større enn oss selv.

Det jeg snakker om er selvsagt det reneste tøv ut fra vår tids tekniske naturforståelse. Den påstår at naturen ene og alene er det som kan måles, veies og beregnes, og at alt hva vi måtte oppleve i naturen kun er noe «subjektivt». Naturen avfortrylles, blir et nøytralt felt for menneskelig handling. Slik blir også naturvitenskapens verdensbilde et maktinstrument for å nedkjempe dem som har sterke følelser for natur, dess egenverdi og symbolverdi. Da kan de som eier makten uten skam sprengte biltunneler rett gjennom Stedtind og under Folgefonna, eller reise mobilmaster på annenhver nut.

Men i så å si alle kulturer jorden rundt er fjellet blitt forstått som et sakralt ladet sted. Å være nært fjellet er å la seg bli fylt av de krefter det utstråler. Jeg tviler på om vår fjellsport, eller mer fordringsløst å ferdes i fjellet, skulle være meningsfullt, hvis ikke også vi kunne ane noe av dette.

Psykologien mener at vi gjør det, alle av oss. Psykoanalytikerens Carl Gustav Jung snakker et slags symboler han kaller «arketyper», urbilder, som er felles for alle mennesker i alle tider og kulturer. De tilhører det Jung kaller «det kollektivt ubevisste», altså selve dypstrukturen i menneskets psyke, like under det vi til vanlig er oss bevisst. Kongstanken innen psykoanalysen er jo at nettopp det ubevisste har en fundamental betydning for vårt psyke. Men i våre drømmer, i kunst og kultur, og ikke minst i mytologiens og religionens bildespråk, trer disse arketyper tydelig frem og avslører sin mening.

Ifølge Jung er vår tid er unik i sin benektelse av den virkelighet som symbolene avslører. Når tilværelsen blir tømt på sine symboler, da blir den også tømt på mening. Vår indre verden tørker inn, får lite eller ingenting å si oss. Dette får alvorlige konsekvenser for menneskets psykiske og eksistensielle helse.

Flere grener innen moderne psykologi, for eksempel den såkalte Eco-Psychology, heler psykisk syke mennesker gjennom å gjenfortrylle verden, hjelpe dem å oppleve, bevisstgjøre og fortolke symbolverdiene i de naturlige tingene i vår hverdag. Naturen spiller på alle våre sanser, og lar oss møte livsfortolkende symboler – skogen, kilden, elven, havet, treet, blomsten, fuglen – som taler direkte til vårt indre, og veileder vår sjel. Jeg kommer tilbake til dette.

Fjellet gir overblikk og perspektiv, det er arketyperen for den vertikale dimensjonen, symbolet for storhet, styrke, visdom, kraft, uforanderlig makt. Hellige fjell finnes over hele jorden, knyttet til så å si alt hva menneskeligheten eier av mytologier og religiøse tradisjoner. Noen eksempler:

I det antikke Hellas var fjellet Olympia gudenes bolig. Sherpafolket i Himalaya mener at fjellet er gudeinkarnasjoner i seg selv, men også symboler for naturen som totalitet; de er konkresjoner av det «Ene, som gjennomstrømmer all natur». Respekt for fjellet er respekt for alt liv, og aggresjon mot fjellet er vold mot all natur.

Sigmund Kvaløy Setreng har fortalt om sherpalandsbyen Beding, under det svært hellige fjellet Tserimgma, «Det lange gode livs mor». For noen år siden gikk et jordskred fra fjellet, drepte et menneske og ødela viktig dyrkingsjord. Alle i landsbyen mente at dette var tegnet på at forbundet mellom fjellet og landsbyen nå var brutt, siden en ekspedisjon fra Japan og Europa hadde besteget toppen og vanhelliget fjellet.

Vi har hellige fjell også i Norge. I Sameland kan de hete Passevare eller Seitetjåkko. Fjell som rommer ordet ålde, er bolig for de avdødes sjeler. Sameforskeren Ernst Manker utga for mange år siden «Lapparnas heliga ställen», som burde interessere oss alle. Sulitjelmamassivet var det kanskje helligste på den Skandinaviske halvøy.

Helt siden vikingtid forteller skriftlige kilder om Dovres særstilling i norsk mytologi, melder religionshistorikeren Gro Steinsland i sin bok om dette fjellet.

Bibelen er full av symbolmektige fjell. Alle salmenes «hellige fjell», med røtter tilbake i de semitiske folkenes historie, før monoteismen. Syndfloden trekker seg unna, og Noa lander sin ark på Ararats fjell med sin last av begge kjønn av alle dyr, for på ny å oppfylle den med liv: Fjellet gjenskaper livet på jorden. På Morabfjellet får Mose oppdraget å føre jødene ut av fangenskap i Egypt: Fjellet som frigjør. På Sinai fjell ble selve loven, ti Guds bud, gitt menneskene: Fjellet som etikkens grunnlag.

I Jesu liv skjer nesten alt vesentlig på fjell. Fristelsesfjellet – tradisjonen utpeker en klippe på vestsiden av Jordanfloden. Jeg har

vært der: milevid utsikt over den rike Jerikosletten. Djevelen frester Jesus: «Alt dette skal bli ditt om du faller ned og tilber meg». Vi kjenner igjen maktrusen fra et berg. Forklaringsfjellet – Jesus vinner erkjennelse om hvem han selv er. Han tok avstand fra herskerinnstillingen og forkynte i stedet Fjellprekens moral: «se markens blomstre, se himmelens fugler», gjør deg ikke bekymringer, gi for intet det du for intet har fått, lev og la leve.

Og siden: Oljeberget, Golgata...

Det som skjer på fjellet viser hva en kultur setter høgt. Fjellet står for noe større og høyere, noe som er hevet over det dagligdagse. Vi kan se våre egne liv fra et høyere perspektiv, hverdagen synker ned, bekymringer blir trivialiteter. Vi får perspektiv og distanse, også på oss selv.

Men fjellet er som symbol dobbelt. Guden, eller gudene, som er knyttet til fjellet er ikke noen koseskikkelser. Psykologien snakker om *numeniøse* erfaringer: Opplevelse av noe hellig, som inngir redsel, kanskje til og med skrekk, men samtidig lokkelse, og som derfor griper oss totalt og utgjør grensesprengende erfaringer. I mytologien representerer fjellet makter som stiller de strengest tenkelige krav på mennesket, og da særlig moralsk. Den som ikke nærmer seg fjellet med respekt og ydmykhet, lever farlig.

Derfor har ferdsel på fjellet i så å si alle kulturtradisjoner vært knyttet til hva vi kan kalle en åndelig praksis. Ofte er fjellet pilegrimsmål. I valfartstradisjonene, som vi finner i alle verdensreligioner, er dette *å ferdes* brukt som symbol for jordevandringen. På valfart skal vi øve oss i å vandre rettferdig på vår livsvei.

Når pilegrimer i tusenvis i norsk middelalder vandret over Dovre på vei til Nidaros og Olavsalteret, skulle synder og sankt, plebei og patrisier, slå følge, uten å spørre om den enkeltes begrunnelse for ferden; det er ikke menneskets oppgave å dømme hverandre. En skulle kle seg i samme slags enkle kappe, bære hverandres byrder,

varme seg ved samme bål, bryte brød sammen og dele sorger og gleder. En skulle gjøre seg *avhengig* av sine følgeslagere, og oppleve avhengigheten som en styrke. På valfart sto hver og en utenfor den stivnede samfunnsordenen, de levde i likhet, solidaritet og i indre forvandling. Dette *å ferdes* var på en og samme gang konkret og utfordrende og et symbol på å være i ferd med å bli annerledes enn hva en tidligere var. Naturen byr mennesket utfordringer og motstand, som lærer oss å rett vurdere vår svakhet og styrke. Men den byr oss samtidig livsorienterende symboler, som kan gi oss åndelig vekst og modning.

Valfartsferden handlet om intet mindre enn å foregripe Guds Rike på jorden; her og nå å legge grunnen for rettferdige og gode forhold mellom mennesker, og mellom menneske og skaperverk. Valfarten var et eksistensielt drama, som begynte i den enkelte men innbefattet hele kosmos.

Når pilegrimen så krysser tregrensen, kommer opp på vidda, vandrer under Dovres mektige massiv, kan et menneske føle seg uendelig liten og utsatt. Intet sted finnes hvor en kan skjule seg fra å *bli sett* av fjelltoppene. Dette er som forventet, men bare et overgangsstadium. I den grad vi utvikler følelser av ydmykhet for det mektige, identifiserer vi oss etter hvert med fjellet. Vi tar inn over oss fjellets perspektiv og gjør det til vårt eget. Fra å føle seg meget liten, føler vi oss meget større. Vi blir slik vi opplever fjellet: sterke, stabile, med et utvidet perspektiv.

*

Vi kan selvsagt se moderne fjellsport som å symbolsk å forholde seg til fjellet som arketyper. Mange har ment at fjellklatring innebærer å symbolsk legge jorden under seg, å erobre, overvinne naturen, å konkurrere så vel mot fjellet som mot andre fjellbestigere. Aggressive holdninger tar gjerne over, fjellet blir en motstander å knuse.

Det lar seg ikke benekte at noen av de mest spektakulære prestasjonene, «the greatest achievements», er blitt til ut fra en slik innstilling. Slik sett symboliserer fjellklatringen intet annet enn den dominerende holdningen innen Vestens kultur. Naturen skal erobres og stilles i menneskets tjeneste. Den representerer noe demonisk og truende, som kun helter kan tøyse. Vi kan arrogant ignorere andre kulturers ærefrykt og religiøse følelser og flathøvle kulturelt mangfold. Naturens kvaliteter må oppspores og falbys som attraksjoner på et opplevelsesmarked, hvor alt har en prislapp. Alt skal gjøres tilgjengelig for det globale jet-set-patrasket: de økonomisk velstående rotløse, som vil prøve alt og beholde intet, i troen på at de dermed «får mye ut av livet». Allikevel: Den enkeltes personlige opplevelse er underordnet; det viktige er å bli maksimalt eksponert i media. For kun i «de andres» blick kan den med svak selvfølelse, og tilsvarende grandios selvhevdelsesbehov, opprettholde sin illusjon av å *være* noen.

Men vi har også en annen tradisjon, ikke minst i vår del av verden. Helt siden Olav Aasmundson Vinjes tid har vi i norsk friluftsliv i all hovedsak oppfattet fjellet som noe en kan *føle seg hjemme i*. Vi snakker også om «fjellheimen». Vinje kjenner *seg igjen* ved Rondane, husker sin barndom og ungdom, opplever sitt liv fortettet til en helhet, og det «strøyer på» ham så han «knapt kan anda». Han blir «tankefull, men endå fjåg» (oppglødd, opplivet). Her føler han seg hjemme. «Og kver ein stein eg som ein kjenning kjenner». Han «gløyer dagens strid» og er viss om å finne «eit hus som vil meg husa».

Jeg kunne nevne flere. Teodor Caspari analyserte 1800-tallets norske naturmytologi i en veldig volum: «Norsk naturfølelse i det 19.e aarhundre», og bidro selv som dikter. I Sverige fremstår Dag Hammarsköld, FNs legendariske generalsekretær i den kalde krigen, som en fjellmystiker av rang. Hans posthumt utgitte dagbok «Vägmärken» viser hvordan han i fjellheimen, særlig Sulitjelma og

Sarek, fant det geografiske uttrykket for et moralens landskap. Hit vendte han stadig tilbake i sine tanker, for å søke veiledning og styrke i internasjonale politiske kriser – som også ble hans personlige.

Vår egen Peter Wessel Zapffe finner mening i tilværelsens meningsløshet i møtet med fjellet. Hans innstilling er uttalt anti-heroisk og raljerer nådeløst med tendenser til elitedyrking og prestasjonsjag.

I moderne tid har Norge hatt internasjonal betydning gjennom å knytte friluftslivet til den dyp-økologiske bevegelsen. Jeg nevnte Eco-Psychology i USA. En mener at det moderne menneskets sjelelige kriser – halvparten av alle sykemeldinger i Norge har psykiske årsaker! – og vår manglende evne til å løse miljøkrisene, har felles grunn og må løses samtidig. Mennesket blir sykt i den moderne storbyens livsmønstre, uten kontakt med natur – diagnosen heter «Nature Defecit Syndrome». Vår ødeleggelse av livsgrunnlaget er en form for kollektiv psykopatologi. Oppgaven er derfor dobbel: «Restoring the Earth, Healing the Mind».

En av bevegelsens inspirasjonskilder, ved siden av Carl Gustav Jung og kroppsfenomenologen Maurice Merleau-Pondu, er vår egen Arne Næss. Psykologene har lenge ment at identiteten, opplevelsen av å være noen, blir bygget opp av relasjoner. Men de har tradisjonelt begrenset seg til relasjoner til andre mennesker. Næss mener at også relasjoner til natur, til landskap, til dyre- og planteliv, er med på å bygge opp vår identitet. Vi mennesker *er* slik, sier Næss, at vi spontant eier evnen til å identifisere oss med annet og andre. Kvaliteten i disse relasjoner bestemmer vår indre helse og opplevelse av hjemstedsrett i tilværelsen. Men identifikasjonsprosessen kan hemmes og bli brutt ned. Da tar vi skade. Slik er miljøkrisen og det moderne menneskets psykologiske og eksistensielle krise to sider av samme sak.

Når øko-psykologene bruker naturmøte i sin terapeutiske praksis, da er det den nordiske friluftslivstradisjonen de legger til grunn, inspirert bland annet av Arne Næss. Friluftsliv som vennskap med naturen, naturen som livsorienterende symbolfelt for mennesket, naturen som stiller krav på oss, som gir oss høve til å lære oss selv å kjenne.

Dette vekker oppmerksomhet i utlandet. Store amerikanske kvantitative undersøkelser, såkalte metaundersøkelser, hvor en legger mange studier ovenpå hverandre for å finne en tendens, dokumenterer at naturopplevelser og friluftsliv har en særstilling når det gjelder å forebygge mental uhelse. «Bufring» – vi har gode opplevelser med oss fra friluftslivet, slik at vi tåler belastninger i hverdagen. «Coping» – i naturmøtet lærer vi strategier for å håndtere livets vansker. Enkle opplevelser som å finne frem til den gode leirplassen, fyre opp bål, varme seg når en er kald, spise når en er sulten, sove når en er trøtt og våkne til en ny dag – slikt gir erfaringer av at vi mestrer de livsvilkår vi møter.

Men også i behandling av mental uhelse fungerer naturmøte effektivere, gir raskere og mer vedvarende effekter enn annen psykoterapi – eller medikamentell behandling – selv ved alvorlige mentale lidelser som dyp depresjon, akutte psykoser og schizofreni.

Slik bekrefter moderne medisinsk forskning fra det store utland, at de verdier som vi hevder at friluftslivet rommer, er realiteter, og ikke bare ideologi, spekulasjon og retorikk.

*

Jeg ser at noen nylig har hevdet at norsk friluftslivstradisjon ikke har en noen essens, noen kjerne, og at det er fritt for hver og en, inkludert kommersielle krefter, å definere hva friluftsliv måtte være for dem. Jeg mener dette er feil. Da overser man kraften i nasjonale naturmytologier.

Dette å leve i naturen på naturens egne vilkår har helt siden den tidlige romantikken vært et dannelsesideal i Europeisk kulturliv. I

Norge ble dette idealet formende for vårt nasjonale selvbilde. Når de europeiske kolonialmaktene erobret fremmed land, og amerikaneren nedkjempet ville mennesker og erobret ukjente landområder i Wild West, hadde nordmenn levd i landet i titusener av år. Naturen *måtte* i vår del av verden bli forstått som noe vant, kjært og fortrolig, ikke som noe truende, ikke et sted hvor vi må tåle belastninger helt på grensen til det mulige. Derfor måtte selv de norske helter som meldte seg på den nasjonalistiske leken geografiske erobringsbragder – Nansen og Amundsen for eksempel - *underspille* det utfordrende og heroiske i hva de har gjort. Amundsen snakket om Sydpolsferden som «en påsketur». Nansen hevdet at Grønlandsferden var et naturlig resultat av «den norske skiidretten».

Tilbake til Arne Næss. Han ville forme en norsk klatrefilosofi. I Østerrike hadde han møtt klatring preget av nasjonalisme, dødsromantikk, heroisme, konkurranse og aggressive holdninger til fjellet. Ideologien var at mennesket *bør leve farlig*, at den svake *skulle* gå under slik at den sterke kunne triumfere. En slik innstilling passet godt sammen med nazismens ideologi. Klatring ble derfor benyttet for å promotere denne.

Nordmenn burde bli like dyktige, mente Næss, men innenfor rammen av en filosofi som bygger på norsk fjelltradisjon. Og i tillegg på Næss' to filosofiske forbilder, Gandhi og Spinoza:

Klatring som hyldest og pilegrimsferd. Klatring som samliv med fjellet, nettopp som symbolet for det store, sterke, bestandige og respektgivende. Klatring som naturopplevelse; den *dyktige klatreren* er derfor den som *sterkest og rikest evner ta imot inntrykkene fra fjellnaturen*. Prestasjon og teknisk flinkhet er underordnet.

Veien er målet, ikke nødvendigvis toppen. Fjellet er på vår og livets side, ikke noe som skal beseires. Skal en gjøre noe spesielt vanskelig, må det være ut fra at en eier den vane, dyktighet og dømmekraft som gjør det helt naturlig å gjøre det vanskelige. Ulykker bunner i

mangler i selve innstillingen til fjellet, hevder han. Fjellet er slik det er og behandler alle like. Det kompromisser ikke. Da må vi ydmykt, trinn for trinn, lære fjellet å kjenne. Naturen tar oss i skole. Fjellets krav blir vår styrke.

Ja til perfektion av ferdigheter som et middel til rikere og sterkere naturopplevelser, eller som ren perfektionsglede og mestringsglede. Ja til å gjøre det vanskelige under forutsetning at vi gjør det med overskudd. Nei til ytre press om å gjøre det som overskrider hva selvtillit, ferdighetsnivå og trygghetsopplevelse tilsier. Nei til å gjøre det vanskelige ene og alene fordi det er vanskelig. Nei til all sammenlikning av individuelle prestasjoner. Ruter burde derfor ikke få navn av førstebestigere.

Et rikt liv med enkle midler - enklest mulig utstyr, uten å gå på akkord med sikkerheten. Bred sikkerhetsmargin – men absolutt sikkerhet er en umulighet. Vi kan aldri fullt ut vite i forveien hva vi vil møte. Dette stiller krav på oss om åpne sanser, situasjonsfornemmelse, improvisasjonsevne og konsekvenstenking. Vi utvikler oss som mennesker, lærer å handle kroppslig, følelsesmessig og tankemessig integrert. Vi utvikler *helhetlige menneskelige evner* som ellers ofte ligger brakk: Å ane, å se for oss, å sette på prøve, å ta til oss, å gå helt og holdet opp i situasjonens her og nå, å kjenne oss igjen, å finne harmoni i helhetlig handling i samstemmighet med fjellets rytmer og linjer, å la forståelse og handling gå opp i hverandre.

Er dette fremmed for norsk friluftslivstradisjon? Jeg tror det motsatte. Det er en holdning de fleste av oss vil sympatisere med. Jeg mener at vi skal bygge videre på den, i vår kursvirksomhet og vårt veiledningsarbeid, fordi den har et viktig budskap nettopp i en tid og i et samfunn, som er på kollisjonskurs med naturen. Hvis fjellsport er blitt oppfattet som symbol på å herske over naturen og legge den under seg, kan vi vise til en tradisjon av vennlige og kjærlige favntak til fjellet – og den Stor-Natur den symboliserer.

Den som kommer hit fra utlandet må få oppleve ikke bare norske fjell, men også egenarten i vår fjelltradisjon. Det betyr ikke å arrogant hevde fortrefeligheten i vår nasjonale særart, men å bidra med noe særs verdifullt i et voksende internasjonalt spleiselag. Vi er selvsagt ikke forpliktet til anpasse vår friluftslivstradisjon til den globale turistindustriens vilkår – *markedets logikk*. Da kompromisser vi vekk oss selv, og gjør oss samtidig uinteressante. Derimot må vi by på vår egen tradisjon: *taulagets etikk*, hvor den enkeltes retter korresponderer med pliktene. Som forutsetter aktiv deltakelse og medansvar fra hver og en i laget. Og hvor vi snarere *deler gleder* enn at vi spiller stivnede roller som guide eller guidet, som selger av «opplevelsesprodukter» eller som kjøper av slike.

«Jeg liker meg i fjellet», sier vi. Hva er det jeg liker, meg eller fjellet? Det er et meg-i-fjellet, en helhet. Fjellet byr meg *en måte å være menneske på*, som jeg liker, som gir meg glede. «Jeg er glad i fjellet». Se der – det Næss benevnte som en identifikasjonsfilosofi, det er jo ingenting annet enn vår spontane måte å møte fjellet på, her i vår kultur.